

Aszályos év

(Rákosi 60)

Dokumentum-elbeszélés, amely nyomokban elképzelt részeket is tartalmaz.

1951. július 9-én az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségének egyik munkatársát felkereste egy férfi, aki illegális szervezkedéshez kért fegyveres segítséget. Egy „P. H. őrnagy” feliratú névjeggyel igazolta magát.

Másnap erről az eseményről a nagykövetség memorandumot juttatott el a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumához. Az irathoz csatoltak egy másik, „T. G. B. gárdaparancsnok” feliratú névjegyet is.

Az ügyben a VI/1. osztály felderítő és kutatómunkája egy ideig nem járt eredménnyel.¹

1951. augusztus 29-ére Révai József, a Magyar Dolgozók Pártjának a főtitkárhelyettese, népművelési miniszter titkos megbeszélésre hívta a párt központi vezetőségének tagjait: Gerő Ernőt, Farkas Mihályt, Kovács Istvánt, Nagy Imrét és Hegedűs Andrást.

A „főnök” akkor Szocsiiban nyaralt, így ez az időpont látszott a legalkalmasabbnak megbeszélni, miképpen ünnepelje meg a párt vezetésével az ország népe bölcs vezérének és tanítójának 60. születésnapját. (A megbeszélésről csupán hét példányban készült szigorúan bizalmas jegyzőkönyv.)²

A napirend előterjesztője Sztálin 70. születésnapja magyarországi megünneplésének (1949. december 21.) kaptafájára húzta tizpontos javaslatát. Az előtt is alakult kormánybizottság az esemény megtervezésére, levezénylésére. Meghirdették a sztahanovista mozgalmat, munkafelajánlások születtek, folyt a propagandisták, az agitátorok kiképzése; pártszemináriumokon, esti tanfolyamokon dolgozták fel a generalisszimusz életének eseményeit; művészeti kiadványok jelentek meg, Sztálinról írt versek, képek, zeneművek születtek. Ajándékokból kiállításokat rendeztek a tiszteletére.

A nagy napon színművészek, kórusok léptek az Operaház színpadára, de más helyszíneken is tartottak díszhangversenyeket.³

Jozsif Visszarionovics Dzsugasvili szobrát a lebontott Regnum Marianum templom helyén nyolcvanezer ember jelenlétében avatták föl 1951. december 16-án. „Élt” 1956. október 23-ig.

A központi vezetőség néhány apró módosítással elfogadta Révai József javaslatait. 1952. március 8-án, a nagy ember születésének előestéjén ünnepi ülés lesz az Operában, ahol Gerő Ernő mond majd beszédet.

Az eseményt a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) fáklyás felvonulása vezeti be.

Másnap az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) központi lapja, a *Szabad Nép* a vezércikk mellett közli a Központi Vezetőség Rákosi elvtárshoz írt levelét.

Délelőtt az iskolákban megemlékeznek Rákosi Mátyás születésnapjáról, délután pedig az ország pártszervezetei ünnepi pártnapokat rendeznek, kultúrműsorral egybekötve.

A párt vezetői általános, közép- és főiskolai tanulóknak szóló, tanulmányi versennyel összekötött Rákosi Mátyás-ösztöndíj alapításáról döntöttek. Elhatározták azt is, hogy Kisfaludi Strobl Zsigmond⁴ haladéktalanul kapjon megbízást Rákosi elvtárs portréjának megmintázására, Pór Bertalan⁵ pedig arcképének megfestésére.

Előírták: a Népművelési Minisztérium és az Írószövetség támogatásával szülessenek versek, elbeszélések, drámai művek az ünnepelt életéről. *„A miskolci egyetemét nevezzük el Rákosi elvtársról!”*

A Munkásmozgalmi Intézet készítsen elő egy kiadványt Rákosi Mátyás életéről, rendezzen kiállítást a születésnapjára küldött ajándékokból!

Megparancsolták: *„Rákosi elvtársat 60. születésnapja alkalmából a Köztársasági Érdemrend 1. fokozatával kell kitüntetni!”*

(Azoknak az épületeknek emléktáblával való megjelölése, melyekhez Rákosi Mátyás életének jelentős eseményei kapcsolódnak, elmaradt. Művészi játékfilm elkészítése, Rákosi Mátyás gyűjteményes munkáinak, börtönjegyzeteinek kiadása is.)

Az ünnepek egyik szervezője Nemes János, a Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa lett. Őt is lenyűgözte Rákosi Mátyás, ahogy a hozzá hasonló kommunisták tíz- és százezreit. Tevékenykedése idején ő is gyakorolta a hamisítás technikáját, mert neki is mély meggyőződése volt, hogy ilyen fontos ügyekben ez megengedett.⁶

Miután megismerte a tényeket, eluralkodott rajta is a harag és a megvetés. „*Miért hittünk [...] neki fenntartás és kétkedés nélkül?*”

Éva gondosan összehajtogatva rakta a bőröndbe a sublótból kivett rokokóját, a francia pántlikás zöld ternoszoknyát, a fehér röpit, amely különösen a szívéhez nőtt, mert dédanyjától örökölte.

Nagyanyja feldúltan érkezett meg a boltból, Éva abbahagyta a csomagolást.

– Nincs kenyér! – az alacsony asszony lero-gyott a fonott székre, és fejkendője bogját megoldotta. – Kuláknak nem adhat kenyeret Keszei. Visszaadta a vásárlási könyvet, és mutatta a belepöcsélt K bötűt. Láttam én, hogyne láttam volna, de hogy kenyeret se... Megkérdeztem tőle: Nem kurvát akart mondani, Keszei elvtárs?

Éva csodálkozott. Még sohasem hallotta nagyanyját így beszélni, és nem látta ennyire nekikeseredve.

– Azt beszélnek a faluban, hogy elvitték Bocsor Imrét – folytatta beszámolóját a nagymama. – Ráfogták, hogy homokot kevert a beadott búzájába. Persze, nem volt igaz... de az most nem számít, mi az igaz! Tancsát, az állomásfőnököt pedig megverték, mert bizonygatni merte, hogy az a zsák, amit ellenőriztek, nem is Bocsoré.

A vasútállomási esetről eszébe jutott Évának a nagyapja, aki rosszul lett tavaly a vonaton, amikor jött hazafelé Szekszárdról, ahol lemondott földjeik nagyobb részéről az állam javára, mert nem bírták már a családra kirótt terheket, az állandó zaklatást. Kocsit kellett érte küldeni az állomásra.

Azóta is a nyakukra járnak a végrehajtók, keresik a hibát a ház körül. Persze, aki keres, az talál. Ha nem volt elég víz a kút mellé állított hor-dóban, ha nem találták megfelelőnek a csóvát (hosszú rúdra kötözött kukoricalevelek), amellyel a tüzet kellett volna oltogatni, már büntettek és foglaltak könyörtelenül.

Akkor még megvolt a szállás Maláton, a Szőkééké mellett. A ház két szobából, konyhából állt, építettek a telekre külön ló- és tehénistállót, disznóólakat, fölējük góréit... minden odalett.

Szőkéék szállását adótartozás miatt már negyvenkilenc őszén elárverezték, az állatállománnyal és a fölszerelésekkel együtt. Rá egy évre letartóztatták a családfőt, házukat 1951 tavaszán kiutalták a Márciusi Ébredés Termelőszövetkezeti Csoportnak. A család a Csepel-szigeten húzta meg magát. Szőke Pál a Rákosi Művekben talált munkát, idősebb fia, Palkó pedig Sztálinvárosban lett segédmunkás, mert származása miatt nem vették föl egyetemre. Öccse, Pista a csepeli zeneiskolában tanult szép hangjának és kiváló hallásának köszönhetően. Három hónap múlva kizárták. Szülőfalujából figyelmeztető levelet írtak az iskola igazgatójának: „*Egy kulákgyerek nem méltó arra a képzésre, amelyben az iskolában részesülhetne.*”

Nagy Imre reményt keltő '53-as beszéde és intézkedései nyomán majd hazaköltöznek. Saját lakásukat akkor még nem kapják vissza, egy nádfődeles házat foglalhatnak el.

Palkó akkor már az uránbánya tárnáit építi, '56 októberében bevásárlják a munkástanácsba. A leveretés után Jugoszlávián át Svédországba menekül, ott gazdasági egyetemet végez, majd a Saab AB vállalatcsoportnál kezd dolgozni.⁷

1957 januárjában egy idegen fiatalasszony látogatja meg Szőkééket, akik nemrég költözhettek vissza saját otthonukba. Egy húszforintost ad át Szőke Pálnénak. A gazdaasszony értetlenül for-gatja a papírpénzt, és kérdőn néz az ismeretlen nőre:

– Nézze csak meg jobban!

Szőke Pálné akkor veszi észre Palkó fia keze írását a bankó szélén: „*Jól vagyok.*” Nemsokára kiderül: a hírhozó nem csali titkos ügynök, hanem bajai fiatalasszony, akinek tizenkét éves fia is Jugoszláviába disszidált a forradalom bukása után. Édesanyja utána szökött, felkutatta és hazahívta.⁸

Látogatása másnapján a nyomozók házkutatást tartanak a Szőke-portán. Attól fogva sokáig nem hagyják békén a családot; egészen addig, amíg Szőke Pál pohara betelik, és – életében immár másodszer – újra átrétegződik az uralkodó osztályba. Darukezelő lesz Kazincbarcikán.

Amikor befejeződik a magyar mezőgazdaság szocialista átalakítása, hazamegy, és belép az Új Március Termelőszövetkezetbe. Legalább nem falujától több száz kilométerre, munkásszálláson, hanem otthon lakik. Pista fia a katonaságnál megszerzi a jogosítványt, és sofőr lesz. Sárrika lánya akkor már jogot tanulhat a pécsi egyetemen, a hatvanas években követi bátyját Svédországba, majd hosszú évek múlva biokémikus-professzor-ként a göteborgi és a stockholmi egyetemen tanít.

A végrehajtók Tavali Kovácséknál is visszatérő vendégnek számítottak. Legutóbb az üszőt akarták lefoglalni. Az idős T. Kovács János akkor megragadta a vasvillát az istállóban, és odaállt a növendék állat farához:

– Ha el akarják vinni, magukat agyonütöm! Aztán lössz, ami lössz!

Az üszőt nem vitték el, de a gazdáját igen. Falubelivel is találkozott az internálótáborban.

A falu nem teljesítette a begyűjtési tervet, a végrehajtó bizottság 1951. januári határozata értelmében „*a kuláksággal szemben a legkíméletlenebb elszámoltatás ejtendő meg a helyszínen*”.

Tavasszal a vb tagjai ellenőrizték a kulákok vetéseit, és a szabotálókat haladéktalanul följelentették. Augusztusban azokat a dolgozó parasztokat, akik cséplés után nem tettek eleget begyűjtési kötelezettségüknek, a népnevelők felvilágosították a begyűjtés fontosságáról. A kulákoknak viszont csépléskor – a gép mellől – kellett a begyűjtés rájuk eső részét átadniuk. A párt politikájának helyi végrehajtói lesték a környékbeli piacokat, mert észlelték, hogy több gazda a beadás előtt eladta termését. Azok ellen, akiket lelepleztek, bűnvádi eljárást indítottak.⁹

Éva már-már sértődötten folytatta a csomagolást. Ő tehet arról, hogy elvették a szállást? Hogy Bocsor Imrét elvitték? Hogy nem ad kenyeret a boltos? Most ilyen világ van!

Nagyanyja szótlánul nézte egy ideig, aztán már megnyugodva fölkel, belenézett a bőröndbe, és megsimogatta a rojtos kötényt.

– Mönjél csak... – mondta. – Fialat vagy... szeretsz énekelni, táncolni. Tudsz is!

Sok dalra ő tanította meg unokáját (erre haláláig büszke volt), a táncokra (unokatestvérével, Bözsivel együtt) pedig Istók, Éva nagybátyja. Dávid Istók szervezte a háború előtt a faluban a szüreti felvonulásokat és a szüreti bálokat, telente színdarabot tanított be az olvasóköriben. Kocsmája a helyi fiatalok kedvelt vasárnap délutáni gyülekezőhelyének számított.

Bözsi – *származása miatt* – nem lehetett tagja a néptáncsoportnak. Ezen Éva néha elgondolkodott: akkor ő miért lehet? Aztán annyiban hagyta.

Bözsi csak nézegette lánypajtásait, akik kipirult arccal, jókedvűen, az ő ajándék ruháiban jártak a táncokat a színpadon.

– De pénzt nem tudok adni – nagyanyó kis ideig gondolkodott, majd Évához fordult. – Mönj át péknéhez! Kérj kölcsön! Mondd, hogy én küldtelek!

Évát anyai nagyszülei nevelték föl, mert szülei nyolc éves korában elváltak. Édesanyja feleségül ment Sétáló Józsefhez, édesapja pedig *búnak* (és az *italnak*) *adta a fejét*, néhány év múlva elköltözött a faluból, és a megye egyik távoli szociális otthonában fejezte be életét.

Éva nem az utcáról, hanem szokás szerint a kerti gyalogösvényen ment át a szomszédba, Zalavári pékmesterékhez. A március eleji szélcsendben már nem érezte a sülő kenyér fenséges illatát. Máskor, ha a Dunáról fúj a szél, minden reggel arra ébredt. A pék felesége alig volt magasabb, de teltebb (a faluban így mondták: *húsosabb*) Éva nagyanyjánál. A lány köszönését hallva az asztalnak támasztotta a söprőt. Éva egyik lábáról a másikra állt, alig tudott megszólalni.

– Pék néni... nagyanyám küldött...

– Mentek?

Éva valahányszor meghallotta a kertszomszédasszony hangját, eszébe jutott, hogy másképpen beszél, mint ők, mert valahonnan messziről költöztek a faluba.

– Eszünkbe se jutott, hogy ne mönjünk! Senkinek se.

– Csak úgy kérdeztem – szabadkozott az asszony.

Éva szégyenkezett, már-már sarkon fordult, de akkor Pestre gondolt, az Operaházra, és kinyögte:

– Ha pék néni tudna adni kölcsön... húsz forintot...

A mesterné bölintott, mint aki mindent ért, és a műhelyből bement a szobába.

– Itt van negyven – mondta, amikor kijött, és Éva tenyerébe csúsztatta a pénzt. – Öregapád? Hogy van a szíve?

– Kimönt a högyre... – válaszolta Éva –, azóta a szavát se löhet hallani... embört se akar látni.

A pék felesége aggodalmaskodva eltűnődött:

– Nehogy kárt tegyen magában... ott egyedül.

Éva megjedte a feltételezéstől, mert erre ők is gondoltak a nagyanyjával.

– Eldolgozgat – mondta végül, önmaga megnyugtatóra is.

A nagypapa a kisemmizés után – isteni szerencse, hogy a szőlőt meghagyták –, valóban emberkerülő, mondhatni, búskomor lett. Idejét legszívesebben a hegyen töltötte, ott mindig talált magának tennivalót, amit szívesen elvégzett. Később a felesége is kiköltözött, huszonegy évig éltek a tanyán.

– Aztán majd mesélj, ha megjöttetek! – szolt Éva után a pékné.

A lány beszámolt otthon nagyanyjának, mit végzett.

– Ha nem muszáj, ne kötsd el – kérte ő az unokáját.

A népi együttes tagjai (többségük téeszparaszt, de volt köztük vasutas, cipész, hentes, kishivatalnok is...) izgatott zibongással várták a vonat érkezését. Amikor *bejárt* a személyi, a férfiak föludogatták az útításkákat, szöttesbatyukat a csoportnak foglalt különkocsiba. Amikor megdőlt a szerelvény, sokan (többnyire a gyerekek) az ablakokon kihajolva vidáman integettek az őket kikísérő családtagoknak.

Alig fészkelődtek el, már énekelték az egyik saját gyűjtésű dalukat:

„Látod, babám, azt a tearózsát.

Nappal nyílik, este járok hozzád.

Este járok, mikor senki se lát...”

Egyfolytában daloltak a Déli pályaudvarig.

A vagon tetejét verő jókedv hallatán a kalauz is letelepedett az egyik ülésre. Kis ideig ámulva nézte a fergeteges józan mulatást, aztán a maga módján ő is bekapcsolódott.

Bogár István igazgató-tanító, a csoport vezetője együtt énekelt a többiekkel. Nem kezdődött

vidáman az élete. Egy közeli faluban, Őcsényben született. Szülei már világra jötte előtt elváltak, édesapja kitagadta. Édesanyja újra férjhez ment, István mostohaapjára azonban ráborult a szé-násszekér egy viharban, és meghalt.

István a Nagykőrösi Református Tanítókép-zőben tanult, kántortanító lett. 1943-ban hívta meg a sárpilisi presbitérium egyházi szolgálatra. Megnősült, majd 1944. október 20-án bevonult Pécsre, a IV. fogatolt vonatos hadosztály pótkeretéhez. Németországban esett amerikai fogság-ba, onnan '46 márciusában tért haza. Folytatta kántortanítói munkáját és a harminchat férfiből álló dalárda vezetését.¹⁰

Irányításával a férfikar megnyerte a járási, a megyei kultúrversenyt, és eljutott Pécsre, az országos középöntőre. Nemsokára a dalárda egyes karrá alakult. Az I. és II. Országos Falusi Kultúrverseny járási és megyei fordulójának megnyerése után saját gyűjtésű népdalaik előadásával az énekkar és a citerazenekar eljutott a fővárosi díszelőadásra is, amelyet a Városi Színházban tartottak. Kurtág György, a később – a többi között – Erkel Ferenc- és kétszeres Kossuth-díjas világhírű zeneszerző készítette föl őket.¹¹

A pilisi állomáson a családtagok, barátok lassan szétszéledtek. Egyedül Bordás Pisti általános iskolai tanuló nézett bánatosan, biciklikormányára támaszkodva az egyre távolodó vonat után. Ő is büszke tagja volt a népi együttesnek. Szorgalmasan járt a próbákra, még otthon is énekelt a gyűjtött dalokat, gyakorolta a *lassú*, az *ugrós*, a *friss csárdás*, a *cinöge* lépéseit, és – szinte sürgetve a napok múlását – készült a pesti szereplésre.

Néhány napja azonban édesapja, aki akkor az állami gazdaság rakodómunkása volt, vacsora után odalépett hozzá:

– Kisfiam! Nagyapád Rákosi börtönében ül. Te nem mehetsz oda köszönteni őt!

Pisti egy hang nélkül, csalódottan kikullogott a konyhából. Nagyapjától nemcsak a szállásukat vették el (ami szintén a Malátban volt, akár Éva nagyszüleié), a gyümölcsösset és a kerttel együtt, hanem kisajátították a házuk egy részét is, az lett a postahivatal új helye.

Ötvenkettőben azt beszélték, hogy előírták a főlsőbb hatóságok: a faluból két kulákot kell leültetni. Akár igaz volt a szóbeszéd, akár nem, Pisti

nagyapja lett az egyik kiszemelt. *„Megint rossz kenyeret árulnak a boltban!”* Egy fültanú szerint ezt mondta Pisti nagyapja. Ezzel a mondattal kezdődött a kis, helyi koncepció per. *„Ez a dolgozó nép hatalma elleni lázítás!”* Így hangzott a vád a szekszárdi járásbíróságon.

– Én ezt nem mondtam, tisztelt járásbíróság! – tiltakozott a szemenszedett hazugság ellen a tagbaszakadt, nagy bajszú gazda.

– De mi be tudjuk ám bizonyítani, hogy mondta! – a vádló magabiztosan fölrántotta szemöldökét, amikor a sanyargatott férfire nézett.

Az elcsodálkozott ezen az állításon:

– Mi nem is a boltban vesszük a kenyeret. A Zalavárral süttetünk.

– Van tanú, aki hallotta!

A bíró bekérte a tanút.

Pisti nagyapja meglepetten ismerte föl benne az egyik falubeli szegény asszonyt: – Te vagy az, Mariskám?

A bíró felszólította a tanút, mondja a vádlott szemébe, amit hallott tőle.

– Igenis, azt mondta Jóska bácsi, hogy rossz kenyeret árulnak a boltban.

A nagyapa másfél éves börtönbüntetését Márianosztrán töltötte.

A Déli pályaudvarról különbuszok vitték a nép-énekeseket, táncosokat a Duna szállóba. Onnan jártak próbára az Operaházba.

Kísérőzenekaruknak Toki Horváth Gyula híres cigányprímás bandáját jelölték ki a szervezők. Toki Horváth Gyula öt éves korában már másodprímás volt szülővárosa, Kaposvár legjobb zenekarában, 1931-ben pedig a fővárosi rajkózenekar egyik vezetője. A zenekarral szerepelt Angliában, Francia- és Németországban. 1938-ban saját együttest alapított. 1950-ben vezető primása lett a Fővárosi Népi Zenekarnak, amely 1954-ben Moszkvában, Kijevben és más szovjet városokban lépett fel. Toki Horváth Gyula még abban az évben a népművészet mestere lett. 1956-ban zenekarával Nyugat-Európában vendégszerepelt, ahonnan nem tért haza. 1971-ben bekövetkezett haláláig Münchenben élt.¹²

Éva barátnőjével (az ő nagyapja is börtönben ült) szabadidejükben gyakran sétálgatott, legszívesebben a kirakatokat nézegették a Váci utcában.

– Milyen szép! – mutatott egy retikülre a barátnő.

Az ő családját is kifosztották, de tudtak valamennyire még piacozni, azért egy kicsit jobban álltak. Éva azonnal rávágta:

– Nekem nem kell!

A másik üzletben divatos cipők sorakoztak a polcokon. Évának egyik sem tetszett.

– Mi van veled? – kérdezte a barátnője, erre Éva dacosan elfordította a fejét:

– Nem tetszik!

Az együttest Toki Horváth Gyula meghívta egy estére munkahelyére, a Mátyás-pincébe. Már odafelé hatalmas feltűnést keltettek a sárközi viseletbe öltözött lányok és asszonyok. Hát még amikor a vendéglőben, már összecsiszólódva primásukkal, a férfiakkal együtt énekelni kezdtek!

Március 8-án, a nagy napon délután szótlanul meguzsonnáztak a szálloda éttermében, fél hatkor csoportvezetőjükkel autóbuszra szálltak, és indultak az Operaházba.

A díszelőadás fél óra múlva kezdődött. A vörös terítővel fedett elnökségi asztal előtt virágsáv, az elnökség első sorában a Politikai Bizottság tagjai, a második sorban más vezető politikusok ültek, a szervezők meghívtak párton kívüli tudósokat, művészeket, sztahanovistákat is. A háttérben, magasban Rákosi Mátyás hatalmas fényképe, jobb sarkában a születésnapjára utaló 60-as szám. Balról *„Éljen népünk és pártunk bölcs vezére és tanítója, Rákosi elvtárs”* feliratú szalag ereszkedett alá.¹³

„Ez az ünnep növeli hűségünket fõlszabadtónk és támaszunk, a nagy Szovjetunió iránt” – olvasta köszöntőjében Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke. *„Ez az ünnep elmélyíti ragaszkodásunkat és szeretetünket az iránt a férfi iránt, akinek gondoskodása kiszabadította a mi Rákosi elvtársunkat a reakció börtönéből, a nagy Sztálin iránt.”*

Ekkor egy emberként ugrott talpra az elnökség, a nézőtér népe, és ütemes taps közben kiáltotta: *„Éljen Sztálin! Éljen Sztálin!”*¹⁴

Dobi István a legelső magyar embernek nevezte Rákosi Mátyást. Nemes János utalt Vörösmarty Mihály *Fóti dalára*: a versben a királyt tiszteli meg ezzel a címmel a költő. Nemes János szerint az Elnöki Tanács elnöke csak kifejezte,

„amitől az egész ország hangos volt, amiben kétkézi dolgozók és a szellem emberei, művészek és tudósok, párttagok és pártönkívüliek, fiatalok és vének, egyszóval minden rendű és rangú ember egymással versengett: ki tudja a legszebben dicsőíteni a hatvanéves Rákosi Mátyást”.¹⁵

Gerő Ernő kifejtette ünnepi beszédében: „Rákosi elvtárs élete és harca, munkássága elválaszthatatlan a magyar kommunista párttól, [...] amelyet ő kovácsolt az illegalitás súlyos viszonyai közepette egységes, harc képes, fegyelmezett, marxi–lenini párttá”. Az elismerő taps után azt sorolta, miért tisztelték, becsülték és szerették Rákosi elvtársat: „[...] mert egész népünk jól ismeri azokat a hatalmas eredményeket, amelyeket pártunk, munkásosztályunk, országunk az ő bölcs vezetésével ért el [...], mert ő Lenin és Sztálin legjobb magyar tanítványa [...], mert minden becsületes magyar, hazánk minden igaz fia érzi, tudja: Rákosi és a párt egy! Rákosi és a magyar munkásosztály egy! Rákosi és a magyar nép egy! [...] Rákosi elvtárs 60. születésnapján egész népünk meg van győződve arról, hogy Rákosi elvtárs vezetésével hazánk végre a helyes útra tért. Ez az út pedig Sztálin útja.”

A hídverő erőteljes bölintással helyeselt magának, letette papírját, és összecsapta két tenyerét.¹⁶

„A jelenlevők hosszú percekig forrón ünnepelték drága tanítónkat” – írta másnap a párt központi lapjának helyszíni tudósítója.¹⁷

A lelkes éljenzés és tapsvihár elülte után felolvasták a Szovjetunió Kommunista Pártjának üdvözlő táviratát. A születésnap vendégei felállva, hosszan ünnepelték a bolsevik pártot és a nagy Sztálint.

Ezután a Kossuth-díjas sztahanovista mondta el forró szeretettel üdvözlését a magyar munkásosztály nevében. Beszélt a felszabadulás előtti mérhetetlenül sok szenvedésről, „a dicső szovjet hadsereg azonban letörte a magyar munkások kezéről a bilincseket”. Majd megköszönte, hogy a munkásoké lett a gyár, az ország, amely a béke bástyájának, a Szovjetunió szövetesége. A kiváló dolgozó befejezésül kemény fogadalmat tett: „Lenin-Sztálin útját járva, egész dolgozó népünknek példát mutatva, minden nehézséget legyőzve, erőnket nem kímélve dolgozunk és harcolunk!”

A dolgozó parasztság is elküldte hálatelt szívvel hódoló delegációját édesapjának, a drága jó Rákosi elvtársnak, a haza legnagyobb fiának az üdvözlésére. A munkaérdemrendes téeszelnök megköszönte neki, hogy megmutatta a föld gazdáinak a paraszti felemelkedés, a szövetkezeti gazdálkodás útját. „A megújított parasztság immár nem fél a holnaptól”, és (a vele szövetséges munkásosztályhoz hasonlóan) hálával követi Rákosi elvtársat, drága tanítómesterét, és még forróbban szereti a felszabadító Szovjetuniót, és legnagyobb barátját és jótevőjét, a nagy Sztálint.

Dobpergés után a boldog magyar gyermekek nevében vörös nyakkendő s úttörők – mint emberpalánta-láva – harsona- és énekszóval ömlöttek a nézőtéri folyosóra, kezükben virágcsokrok lengtek a Sztálin és Rákosi arcképével díszített selyemzászló alatt. A hatvanéves férfi magához ölelte és megcsókolta az őt virágcsokorral köszöntő pionirokat. „A gyerekek boldogan visszacsókolják. A teremben dübörög, árad a taps.” A magyar ifjak és lányok követi drága édesapjuként üdvözölték az MDP főtitkárát, a néphadserg küldöttei is elmondták szívből jövő jókívánásaikat szeretett vezérüknek. Ő megköszönte, hogy közvetlen tanítványa lehetett a korszak két legzeniálisabb tanítójának, a nagy Leninnek és az egész haladó emberiség bölcs vezetőjének, a magyar nép igaz barátjának, Sztálin elvtársnak.

Bevallotta: soha egy pillanatra sem veszítette el azt a reményt, hogy a magyar dolgozó nép a szocializmus helyes útjára lép. Megígérte, még nagyobb erőfeszítéssel dolgozik, hogy sokat szenvedett népünk viruljon és erősödjön. Így köszönt el az őt ünneplőktől: „Szabadság, elvtársak!”

Ekkor, mintha az ügyeletes vízesés-felügyelő kinyitotta volna a Niagara csapját, szünni nem akaró tapszuhatag robbant az Operaház színpadán és nézőterén. A díszünnepség résztvevői helyükről felállva szünni nem akaró „Éljen Rákosi! Éljen Rákosi!” kiáltásokkal méltatták szeretett vezérüket, tanítójukat. Talán még most is tapsolna, éljenezne, hurrázna a tömeg, ha nem csendültek volna fel az *Internacionálé* hangjai.

A Magyar Dolgozók Pártjának a főtitkára még a félórás szünetben sem pihent. Akkor tekintette meg az erkélyről a DISZ fáklyás felvonulását.

Ezután kezdődött a másfél órás kultúrmasor. A színpompa növelésére és a népi jelleg

kidomborítására falusi ének- és tánccsoportokat is szerepeltettek a rendezők. Így léphetett az Operaház színpadára a Vasas Központi Kultúregyüttes énekkara, a Telefongyár énekkara, a Vasas Központi Népi Együttes, az Építők Szakszervezetének központi tánccsoportja, az ÁVH énekkara, a Magyar Néphadsereg Ének- és Táncegyüttesének ének- és zenekara, az Operaház zenekara, valamint művészei: Svéd Sándor, Joviczky József, Mátyás Mária és Rösler Endre, az Állami Uráli Orosz Népi Együttes mellett a hódoscsépányi gyermekkórus, a tápéi népi együttes és a sárpilisi ének- és tánc csoport is.

A születésnap ünnepség előkészítése idején a párt – végső jóváhagyásra – elküldte Sárpilisre a Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztályának már megismert munkatársát és János Ferenc¹⁸ népművelési miniszterhelyettest. A pilisiek bemutatták nekik műsorukat, és „*mi ráadtuk az áldást: mehetnek táncolni és énekelni az Operába*”.¹⁹ A politikai munkatárs, dicséretére legyen mondva, bevallotta: a néptánchoz és énekhez még annyira sem konyított, mint a festmények megítéléséhez. (Ezzel a vallomással másik pártmegbízására, a *Rákosi Mátyás élete képekben* című album szerkesztésére célzott.)

A sárpilisi énekesek és táncosok egy nagy teherben türelmesen vártak a fellépésre. Az asszonyok megigazították egymáson és a kislányokon a viseletet, még egyszer megfésülködtek, ahogy máskor is, de egy kicsit mintha nagyobb izgalommal.

Amikor az ügyelő figyelmeztetése után megindultak a színpad felé, megdöbbenve látták: jobbról és balról minden lépcsőfokon egy-egy egyenruhás ávós áll. Egyikük, amikor Éva elment mellette, halkán megszólította a lányt:

– Szervusz, Éva!

– Úristen! – Éva fölkiáltott, és földbe gyökerezett a lába.

– Megismersz? – kérdezte kedvesen az egyenruhás.

Éva bólintott. Ez a fiú, aki most őrségben áll, ott volt tavaly ősszel Kulcsár Panni lakodalmán. Beszélgetésre azonban nem volt több idő (lehet, hogy az őrség tagjainak tilos volt szóba állniuk a szereplőkkel), mennie kellett Évának is tovább.

Éva már nem emlékezett a fiú nevére, a vőlegény (ő is az ÁVH katonája volt) hívta meg lakodalmába. Nagyon jól érezte magát. Évát a menyasszonytánc előtt kérte föl, jól táncolt, de aztán a lakodalmi forgatagban elsodródta egymástól.

Kulcsár Panni egy-két évvel volt idősebb Évánál; megunva a reménytelennek látszó parasztéletet, „a földtúrást”, *fölment Pestre*, és villamoskalauz lett, valamelyik távoli rokonánál lakott Erzsébeten. Ott ismerkedett meg későbbi férjével, az ÁVH egyik őrmesterével.

Kulcsárék nem voltak kifejezetten gazdagok (ki volt akkor már gazdag?), de kisebbik lányuknak is olyan lakodalmat tartottak, mint a nővéreinek, még ha adósságba is verték magukat. A lakodalom után valaki mesélte (Éva csak fél füllel hallotta), hogy táncosa, a falusi származású ávós miket mondott a begyűjtésről, a parasztokat sújtó sok adóról. Azt gyanították a helyi legények, beakarja húzni őket a csöbe, mert egy ávóstól nem olyan véleményre számítottak. Le akarták itatni, de a vendég észrevette a szándékot, attól fogva visszautasított minden kínálást.

Már fölálltak a színpadra lépéshez, a halotti csöndben az egyik énekes, Trenka István száraz torokkal, súgva megkérdezte az együttes vezetőjétől:

– Pista! Tudod, te, mit dalolunk?

Bogár István értetlenül nézett rá. A dalárdista megmondta:

– Hát... Üssön meg, babám, a ménkű! Nem lösz ebből baj?

Bármennyire halkra fogta hangját, a közelben állók meghallották. Az igazgató-tanítónak fejébe szaladt a vér, hatalmasat nyelt.

– Most már nem lehet...

A műsorközlő azonban félbeszakította elkezdett mondatát:

– Következik Sárpilis termelőszövetkezeti község ének- és táncegyüttese.

A csoport tagjai szépen sorban bevonultak a színpadra: elől két sorban az asszonyok, mellettük a kislányok, a mögöttük levő emelvényekre pedig a fehér inges férfiak álltak. Bogár István erre az alkalomra a fonó, a szőlőőrzés és a lakodalom dalait, táncaikat alkalmazta színpadra.

A szereplőkön nem látszott a lámpaláznak semmi nyoma. Éva is kiverte fejéből az iménti váratlan találkozást, az aggályt okozó dalt is szívvel, lélekkel fújták:

„Üssön meg, babám, a ménkű,
Akkora, mint egy malomkű.
Halálotat nem kívánom,
De ha mögöt, azt se bánom.
Ögye mög a fene magát.
Ameddig éri a kabát.
Ne úgy ögye, mint a hajmát,
Reszelje mög, mint a tormát!”

Az ünnepelt nem vette magára az átokinget, pörgött tovább a műsor. Toki Horváth Gyula intézésére a banda elkezdte a „Pünkösdi napján születtem...” kezdetű dalt, az énekkar pedig folytatja:

„Kék nefelejcs a nevem.
Az én nevem kék nefelejcs,
Engem, babám, el ne felejts!”

Erre Kis Kovács János kiperdül a rivaldába, és táncolni kezd, közben szokása szerint *mulatósan* főlemeli jobb keze mutatóujját. A nők összekapaszkodva egyet jobbra, egyet balra lépegetve éneklük:

„Tizenhat éves vagyok,
Férhő mék, ha akarok.
Nem is bánom, nem tagadom,
Mer' elvösz az én galambom.”

Kis Kovács János jómódú famíliába született a szomszéd faluban, Alsónyéken. Huszonhárom évesen nősült Sárpilisre, hasonló gazdasági erejű családba.²⁰

A kajla bajszerű, keszeg férfi hatvanöt évesen lett a néptáncscsoport egyik szólótáncosa, nótafája, népdalgyűjtője; az ő lábáról kottázták le a néprajzkutatók a sárpilisi verbunk lépéseit. Féja Géza így jellemezte *Sarjadás* című könyvében a szólótáncos életét: „[...] kora ifjúságától ott volt mindenütt, ahol muzsikáltak, ahol nóta szólt. Sokba került ez neki [...] egész parasztbirtokába.”²¹

Történetünk idején Kis Kovács János jószág-gondozó az Új Barázda Téeszben.

Ezután a zenekar a műsorzáró szakácstánc, a „Megvert engem az anyám, de nem tudom, mért...” dallamát húzza. Némelyik asszony fejére borosüveg kerül, mások fakanállal verik a földöt, a többiek tányérral a kezükben táncolnak és énekelnek, Éva fakanállal integet, a tempó egyre gyorsul, ekkor beszaladnak a kislányok a színpadra, a férfiak is lelépnek a dobogóról, és elvegyülnek a vidám forgatagban.

A meghajlaskor önfeledten tapsolnak a nézők, a táncosok, énekesek – szinte mindannyian – a díszpáholy felé sandítanak: felállva tapsol Ő is!

– Mőhetünk haza! – hallja Éva kifelé vonulás közben az énekkar egyik férfi tagjának megkönynyebbült hangját.

Aznap este még egyszer az Operaház színpadára léptek a sárpilisi dalosok, táncosok is, együtt fűjták az összes szereplővel:

„Gyertek, lányok, öltözzetek fehérbe,
Szórjunk rózsát Rákosi Mátyás elébe.
Hadd járjon ő a rózsában bokáig,
Éljen, éljen Rákosi elvtárs sokáig!”

Zengett az Operaház.²² „Hurrá! Hurrá!” – halatszott a sok száz torokból. Ahogy a helyi moziban unalomig vetített szovjet háborús filmekben, amikor végső rohamra indulnak a Vörös Hadserg harcosai.

Másnap Rákosi Mátyás arcképével a címlapján jelent meg a *Szabad Nép*, mellette a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának a születésnapjára hozzá írt levele.

A tervek valóra váltak: a párt meghirdette az országos munkaversenyt, a miskolci műszaki egyetemet, a főiskolai és egyetemi hallgatóknak alapított tanulmányi érdemrendet, a tanulmányi ösztöndíjat és tanulmányi versenyt a hatvanéves főitkárról neveztek el.

Az Elnöki Tanács a Népköztársasági Érdemrend I. fokozatával tüntette ki.

Hódolt a tudományos akadémiának, a testvérpártok jókívánságait is közölte a lap. A magyar püspöki kar is táviratban köszöntötte: „Kívánjuk, hogy fáradhatatlan törekvése, mellyel országunk és nemzetünk javát szolgálja, eredményeiben továbbbi sikerre vezessen.”

A református egyetemes konvent „népünk millióinak jókívánságaihoz csatlakozva” kifejezte háláját és nagyrabecsülését a nemzet bölcs vezetőjének. „Gyülekezeteinkben szabadon szól az evangélium.”

Az evangélikus egyházkerületek vezetői megköszönték a miniszterelnök-helyettes úrnak az állam és az egyház viszonyának rendezésében nyújtott segítségét. „[...] népköztársaságunkhoz való teljes hűségben végezzük el az országépítés nekünk jutó feladatait.”

Aznap nyitotta meg a Munkásmozgalmi Intézetben Horváth Márton a *Rákosi elvtárs harcos élete* című kiállítását. A Politikai Bizottság tagja a nép szabadságharca legnagyobb hadvezérének nevezte Rákosi Mátyást.

A Szépirodalmi Kiadó megjelentette harminchárom magyar író felajánlásaként a *Magyar írók Rákosi Mátyásról* című antológiát, napvilágot látott a *Rákosi Mátyás életképekben* című album is.

A csoport tagjai a Déli pályaudvartól hazáig énekeltek. Otthon Évának az első útja pék nénihez vezetett. Hiánytalanul visszaadta a negyven forintot. Aztán se vége, se hossza nem volt a mesélésnek. Őt is sokan megkérdezték:

– Tényleg olyan fényös hely az a Mátyás-pince?

– Azt hittük – válaszolta Éva –, hogy ott is ingyen lesz az étel meg az ital. Akkor esett le az állunk, amikor fizetni köllött. Szerencsére a férfiaknál volt pénz.

– Amikor Rebi gyángyi beszállt a liftbe, megijedt és megkérdezte: Itt köll aludnunk? – mesélte másnak.

– Hát az hogy volt a földalattin?

Éva szívesen válaszolt:

– Már mindenki beszállt, és elindult a vonat. A metró olyan vonat – mondta tudálékosan –, amelyik a föld alatt mögy. Látjuk ám, hogy Vajda bácsi fut utánunk, és kiabál: Álljanak meg! Álljanak meg! Nálam vannak a jegyek!

– Tényleg tetszett Rákosinak a táncotok?

– Fölállt a mákvirág, úgy tapsolt. Meg a felesége is.

Április közepére elkészült Pilisen a kultúrotthon. Mozigépház, nagyterem színpaddal, könyvtárszoba, büféhelyiség, alatta pince, amely ugye a lakodalmak nélkülözhetetlen helyszíne, az épület végében pedig a szoba-konyhás szolgálati lakás. Zsúfolásig megtelt a nézőtér az avatásra, az együttes ünnepi műsorára.²³

Az egy héttel korábban megjelenő megyei pártlap újságírója megemlíti: a Rákosi elvtárs előtti szereplés óta „se vége, se hossza a látogatóknak, akik a Rádióból, a népművelési minisztériumtól, a filmtől érdeklődnek a csoport munkája iránt”.²⁴

A *Napló* azt is közhírré teszi, hogy „Bogár István tanítónak, a kultúr-csoport vezetőjének az Elnöki Tanács a népművelés területén végzett kiváló munkája elismeréséül a Magyar Népköztársasági Érdemérem bronz fokozatát adományozta”.

1952. július 6-án egy rákospalotai férfi bejelentést tett az Államvédelmi Hatóságnál: valakik illegális szervezkedésbe akarják bevonni. Mellékelte az ismeretlen küldönc által neki átadott, írógéppel készült, „T. G. B. gárdaparancsnok” és a „P. H.” aláírású felhívást. A küldő mellékelte egy szintén géppel írt brosúrát is, amelyet a címzett azonnal eltűzelt.

A *guerilla harc* (ez volt a brosúra címe) tartalmazta – a többi között – a gerillaharcos feladatait: minél nagyobb veszteségeket okozni az ellenségnek, megkönnyíteni a saját hadseregének győzelmét. A brosúra szerzője feltételezte a III. világháború mielőbbi kitörését, a gerillák harcmódorát arra alapozta. Előírta továbbá az ellenség lőszert szállító vonatainak, hidaknak felrobbantását; a front felé irányuló forgalom megbénítását, fegyverek zsákmányolását, a megszálló csapatok tisztjeinek megsemmisítését, a lakosság megvédését a megszállók garázdálkodásától. A brosúra szerzője szerint a jugoszláv partizánok hajtották végre legtökéletesebben ezeket a feladatokat. (A jugoszláv partizánok magyarirtását figyelmen kívül hagyta, valószínűleg a Bácskába bevonuló honvédeket ő is megszállóknak tartotta.)

„A szervezkedést már a háború előtt el kell kezdeni” – írta. A gerillaegységek sejtszerű felépítésűek. A sejtek létszáma öt-hat fő. Három sejt egy részleg, három részleg egy csoport. A sejt tagjai csak a sejtparancsnokot ismerik, ő pedig csak a részlegparancsnokot.

T. G. B. gárdaparancsnok fölvezolta a vidéki és a városi harc módját is. Előbbi alapján az egységek erdőkből, hegyekből csapnak le az ellenségre; utóbbi a fővárosban és az ipari gócpontokban alkalmazandó. A harcosok ott hétköznapi életet élnek, a feladatok végrehajtása után visszatérnek oda, ahogy a párizsi ellenállók a német megszállás idején.

Az 1952-ben a Budapesti Gárdaparancsnokság által kiadott iratot lemásolni tilos. „Ha megjárta útját, küldd vissza! Az ellenség kezébe ne kerüljön! Inkább semmisítsd meg!”

A rákospalotai férfi által átadott felhívásból az államvédelmi szervek megállapították, hogy azt „az ÁVH Pártórségnél használt írógéppel írták”.

Zana Albert ávós őrmestert 1952. július 25-én őrizetbe vették.²⁵

Évát először Szalai Pistához akarták férjhez adni. A fiú és a lány szülei megegyeztek, amiben ilyenkor szokás, az eljegyzés napját is kitűzték. Pista kedves fiú, bár az italt nem veti meg; lágy vonásait, kék szemét az édesanyjától örökölte. Szép a ritkás szőke haja is. Jó táncos, ő is tagja a népi együttesnek; a legutóbbi bálban mondta meg Évának, szeretné feleségül venni. Éva már régebben kihímezte a jegykendőt és a pántlikát is, amelyet a hagyomány szerint a vőlegénye az eljegyzéstől az esküvő napjáig a mellényére tűzve visel majd.²⁶

De a lány a jegyajándékot és a pántlikát nem Pistának szánta, hanem Ferinek, a Bácskából menekült legénynek.

A Tóth család a bácskai Szenttamáson éppen vacsorázott 1944 októberének azon az estjén, amikor fegyveres partizánok állítottak be a konyhába. Felszólították a családfőt, vegyen magához két napra való ételmezt, aztán „hajdemo!”. A szomszéd ugyan korábban figyelmeztette Tóth Istvánt, amikor két kocsijával, feleségével és három fiával elindult Magyarországra felé:

– Nagy baj lesz, Pista! Ne várjátok meg!

Nemcsak szenttamási, hanem zsabylai, ókéri családok is menekültek akkor a vérbosszú elől, és Sárpilisén kötöttek ki. A közeli településekre Csúrogról, Óbecséről érkeztek.

– Nem bántottam én senkit – válaszolta Tóth István gyanútlanul, és fölkelt a családi asztaltól.

Ács volt a szakmája, a szerbek is jó munkásnak tartották. Felesége néhány nap múlva csak véres ruháját kapta vissza.

Fiukat, Ferit kényszermunkára hajtották. Egy szerb gazda földjén kellett neki cukorrépat szednie. Barátjával megszökött, de egy magyar család elárulta őket. Folytatták a kényszermunkát, még örülhettek, hogy életben maradtak. Egy év elteltével újra próbálkoztak, akkor sikerült nekik átjutni a határon. Őket is Sárpilisre vezérelte őrzőangyaluk. Feri szolgalegény lett a község egyik tekintélyes gazdájánál, Dózsa Mózesnél.

Éva ment egyszer a boltba, Feri és barátja állodgáltak az üzlet előtt.

– Na, ez a pisis még köszönni se tud – vetette oda Feri foghegyről társának, úgy, hogy a lány is hallja.

Éva akkor töltötte be tizenhatodik évét. Ezek voltak az első szavak, amelyeket Feri félig-meddig neki szánt. Aztán a legközelebbi bálban Feri fölkérte táncolni... és akkor minden eldőlt. Éva nemcsak azt látta, hogy Feri csinos és ápolt, mindig tiszta ruhában jár, hanem azt is tapasztalta, hogy tisztelettudó.

1949 novemberében behívták három évre katonának. Évával Hencz Imre közvetítésével leveleztek.

Az apai ágon német származású Hencz Imre tizenötödmagával átszökött Magyarországra a II. világháború idején a temesközi Végvárról, mert nem akart román katona lenni. Őseit a kincstár 1786-ban telepítette oda. A német telepesek öt évig bírták a környékbeli, félnomád pásztorokkal vívott élet-halál harcot, egy újabb támadástól tartva éjszaka szekerekre kaptak, és az ország békésebb vidékeire menekültek, hátrahagyva házaikat, óljaikat, állataikat. A Hencz família ott maradt, kitartott.²⁷

Az elmenekült németek helyébe a Habsburg-hatóságok később engedélyezték református magyarok beköltözését. 1798–1803 között a Tisza, a Körösök vidékéről és a Sárköz falvaiból érkeztek új lakók. A XIX. század végén, feltehetően a Sárköz ármentesítésének köszönhetően, néhány család visszaszivárgott őshazájába. Azok a végvári fiúk, akik a második világháború idején nem akartak fölesküdni a román királyra, a sárközi rokonoknál szállást, ételt, italt és munkát találtak. Többségük aztán a háború után hazament. Hencz Imre és szőkevény társa nem. Ők megnősültek Sárpilisén. Imre házat vett, és tanult szakmájának megfelelően kovácsműhelyt nyitott a Posta utcában.

Ötvenkettő őszén Kulcsár Panni hazament az öreganyja temetésére.

– Rossz fát tett a tűzre a táncosod – mondta Évának futólag a temetőből hazafelé menet.

Éva már el is felejtette a két rövid találkozást, először arra sem emlékezett, Panni kiről beszél.

– Hiába figyelmeztette az uram, hogy baj lesz belőle, hogy a tűzzel játszik, nem hallgatott rá.

Éva meg akarta tudni Pannitól, miről van szó, de a barátnője a hajnali vonattal visszautazott Pestre.

Sétáló József az eljegyzésre birkát vágott, a felesége borsos kerek kalácsot sütött. Szokás szerint a házigazda fogadta a vőlegény édes-

anyját és nevelőapját. Pista édesapja meghalt az orosz fronton. Édesanyja, ha nem is a nagyünnepelőjét, a templomba járó ruháját vette föl erre a jeles eseményre, de azért megadta a módját. Éva, Sárika és az anyjuk is az alkalomnak megfelelő öltözetben várták a leendő rokonokat.

– Hát a vőlegény? – kérdezte Sétálóné csodálkozva remélt nászasszonyát.

– Elment Bátaszékre – mondta az asszony. – Hozza a karikagyűrűket... hogy egyiket máma este – rámosolygott majdani menyére – Éva ujjára húzza. Nemsokára itt lesz.

– Várjunk rá? – kérdezte Sétáló egy kicsit később.

– Igyekszik hazaérni. Azt ígérte – próbálta nyugtatni a vőlegény nevelőapja.

– Ögyünk! – javasolta Éva anyja hosszú percek múlva. Nem jó, ha a birkahús kihűl. Majd gyün.

Sétálóné és Éva fölszolgálták a jó erős birka-paprikást, közösen elmondták az étel előtti imát, aztán vacsorázni kezdtek, közben egydecis poharából kortyolgatták a hegyi kadarkát. A borsos kalács után Sétáló decsi szagost kínált.

Vacsora után Pista édesanyja kedveskedett Évának: milyen jó dolga lesz náluk, ha feleségül megy a fiához, *kikémélik* minden munkától.

– Mindent megteszünk, csak legyél a fiunk felesége!

„Már csak az hiányzik, hogy tejbe-vajba fűrösszenek” – gondolta Éva. Egész este vívódott. Egyre Feri járt az eszében. Szinte némán ült az ünnepi asztalnál, néha azt sem hallotta meg, amikor hozzá szóltak. „Meg kellene mondani, amíg nem késő!”

– Hol marad ez a Pista? – sóhajtotta szégyenkezve a nevelőapja, amikor már öreg estébe hajlott az idő.

Akkor már a poharak is ritkábban koccantak, egyre hosszabbra nyúltak a hallgatások.

– Tán csak nem történt vele valami – aggódott az édesanyja.

Hallgatták még egy ideig valamennyien a falióra tiktakolását, aztán Pista szülei elköszöntek, és szégyenkezve hazaballagtak.

A vőlegény másnap délelőtt sértetlenül megjelent a gyűrűkkel a lányos háznál.

– Fiam! – fogadta Sétálóné. – Lekéstél az eljegyzésedről. Lekésel majd az esküvődről meg a lakodalmadról is?

Zana Albertről ezeket állapították meg a kihallgatói: kispolgári származású, apja kereskedősegéd. A Magyar Királyi Honvédség továbbszolgáló őrmestere volt, 1946-ban a Népbíróság hat hónap börtönbüntetésre ítélte. Négy polgárit végzett, majd kitanulta a cipésmesterséget. 1945-ben merényletet követett el két szovjet katona ellen. Járt a Clarisseum²⁸ összejöveteleire, megismerkedett Sándor István szalézi szerzetessel. (Pereiket összekapcsolta az Államvédelmi Hatóság.)

Zana 1949-ben önként jelentkezett az ÁVH-ba, hogy a kereseti lehetőség mellett katonai ismereteket szerezzon. 1950 nyarán határozta el az illegális fegyveres szervezkedést a népi demokratikus rendszer ellen. A pártórság tagjai közül több társát is beszervezte.²⁹

Egyiküket, a huszonkét éves, parasztcsaládból származó őrmestert, az MDP tagját bízta meg Zana a *brosúra* terjesztésével. Arra is kíváncsi volt, Gerő Ernőnél hányan teljesítenek szolgálatot, mikor megy el a pártvezér otthonról, járnak-e hozzá szovjet tiszték...

Az őrmester 1952. július 29-én írt, teljes körű beismerő vallomásában társai hangulatáról, véleményéről kihallgatóinak is beszámolt.³⁰

„Nem hívei a rendszernek mindannyian – foglalta össze tapasztalatait a jegyzőkönyv szerint –, mivel csak anyagi érdekek vezetik őket.”

József törzsőrmesterrel is elbeszélgetett az otthoni helyzetről, a szövetkezetekről, a sok kötelező beadásról. „Tönkretették a parasztságot, s eközben nagyhangú agitációkat mondanak, úgy újságokba, mint előadásba.”

Károly őrmester is elégedetlen volt, mert odahaza szüleitől elszedik a terményt, a munkásoknak pedig jó drágán eladják.

A határőr Antal az őrsön Lenin és Sztálin szobrával gúnyolódott. Lenin fejére tette a sapkáját, és megkérdezte tőle: „Hogy vagy, öregfiú? Nem bírtatok otthon maradni?”

Gábor sógora üzemben dolgozik. „Ott is milyen rossz a hangulat. A sok munka megvan, és keveset keresnek.”

István őrmester szülei öregek, egyedül vannak odahaza, mert öccse katona, és hiába dolgoznak, semmijük sincs. „[...] a múltban jobb volt nekik, mert akkor jószáguk is volt, és hízót is tudtak vágni.”

Ferenc őrmester nincs megelégedve a Hatósággal. Előtte bányász volt. „Felült a kerékpárra,

elment a munkahelyére, ledolgozta a nyolc órát, és ment szórakozni. Akkor több pénze volt, mint most. Ne hozzák neki példának a koreai hősokeket és a szovjet csekistákat!”

András őrmester azt mondta: „Nem érti az egészet. Ha egyszer a proletáriátus érdekeit képviselik, miért kell a vezetőknek olyan nagy palota, amilyen a múltba se volt?”

László egy alkalommal felszólalt a szemináriumon: „[...] mindig csak a Szovjetunió, a Szovjetunió [...], mi nem vagyunk képesek semmire?” A politikai vezető végighallgatta, és nem szólt rá semmit.

A bíróság „a bizonyítékok alapján, és hangsúlyozva azt a körülményt, hogy a fegyveres felkelés az ÁVH kormányorségen belül jött létre”, és eljutott a végrehajtásig, a kormányorség három tagját (Zana Albertet és két társát) halálra, további három tagját 15, kettőt 8-8, egyet 12 év szabadságvesztésre ítélte.

Sándor István szalézi szerzetest is kivégezték.

A bíróság egyházi személyekre is kiszabott 15, 12, 10 és 5 év börtönbüntetést.³¹

Éva táncosa is több évre börtönbe került.

Éva nem sokáig maradt vőlegényjelölt nélkül. Egy szomszéd falubeli legényt kommandáltak neki. Éva akkor már ellentmondott a szüleinek, amikor azok próbálták meggyőzni a házasságról.

– Csak azért, mert gazdag?

– Jó családból való. Jó helyed lesz náluk – győzködte az anyja.

– Az nem számít, hogy hibás? – Éva nyomatékkal (mutatva a legény testi állapotát) remegtetni kezdte a fejét. – Ahhoz akarnak hozzákényszeríteni, csak hogy eltakarodjak a háztól?

Mostohaapja ráivallt:

– Elhallgass, mert nem tudom, mit csinállok!

– ...hogy elmenjek Nyékre, és ott pompázzak?

– Az anyád vagyok! – Sétálóné fölemelte a hangját.

– Milyen anyám? Aki nyolcéves koromban eldobott? Nekem két mostohám van! – Évából kiött az addig visszafojtott zokogás.

Amikor felocsúdott, érezte: itt az idő. Most vagy soha. A péknél vett egy kétkilós kenyeret, beletett mellé egy mosószipant a szakajtóru-

hába, magára kapta berlinerkendőjét (elmúlt már november közepe), és elment Henczékhez.

Ott meglepetten fogadták.

– Feri leszerelt – mondta a mokány, barna bőrű férfi, miután meghallgatta Évát. – Megírta, holnap ér haza.

Éva megörült a jó hírek, és ott aludt Henczéknel.

Feri reggel valóban megérkezett. Évát látva nem sok ideje maradt a meglepetésre, mert a lány odaállt elé:

– Tóth Feri! Akarsz-e engem feleségül venni? – pillanatnyi gondolkodási időt sem hagyott a fiúnak. – Mert ha akarsz, itt vagyok!

– Akarlak! – vágta rá azonnal a leszerelt katonára.

Másnap elmentek a tanácsházára, és házasságot kötöttek. Bogár István és Gergely János lettek a tanúik.

(Gergely János családi nevét a köztisztelet okán Gergőnek becézte a falu. Előbb a dalárda, majd a népi együttes gazdája, örökös vőfély, rigmusköltő volt. Néhány hold földjét *egyénilag* művelte, volt két-három pászta szőlője is, *aztán* ő is tagja lett a Márciusi Ébredés Termelőszövetkezeti Csoportnak. Tudott cipőt talpalni, edényt foltozni, bútort, biciklit, motorkerékpárt javítani [azt vezetni is], értett a fényképezéshez, méhészkedett, előfizetője volt az *Élet és Tudomány*nak.)

Az esküvőt november 24-én délután öt órakor tartották. A falu népe – különösen a módosabb családok – nem értette: a jeles családból származó Dávid Éva miért éppen egy bácskai menekült szolgáló felesége akart lenni. Rangon alulinak tartották házasságát.

Éva fölnevelő nagyszülei miért nincsenek ott az esküvőn? Az még hagyján, hogy az eljegyzésén sem voltak ott, de hogy az esküvőről is hiányozzanak, azt nem lehetett ésszel fölérni.

Talán még sohasem voltak annyian a közel kétszáz éves templomban, mint Feri és Éva esküvőjén.

Éva sírva hallgatta Hollósi Simon István főhász utáni szertartási beszédét. Ebben a templomban keresztelték, itt konfirmált (már a nagytiszteletű úr szolgálati ideje alatt), és most itt áll az Úr asztala előtt leendő férje oldalán!

– Ti, férfiak – szólt Ferihez a lelkipásztor –, szeressétek a ti feleségeteket, és ne legyetek

irántok keserű kedvűek. Okossággal viseltesetek az asszonyok mint gyöngébb nem iránt, tisztességet tévén nekik, mint akik örökös társatok az élet kegyelmében.

Éva néha fölpillant: látja lánypajtásait, Mónuszüle, a nagynénje meghatottan, könnyes szemmel ül a helyén. Fölnevelő nagyszülei azonban nincsenek itt, ezt fájlalja öröme ellenére.

– Ti pedig, asszonyok – Hollósi Simon István Évának olvasta Isten igéjét –, engedelmeskedjete a ti férjetekeknek, amiképpen illik az Úrban... A derék asszony drágább az igazgyöngyöknél; bízik abban az ő férjének lelke; jóval illeti őt, és nem gonosszal az ő életének minden napjaiban...

Amikor Feri befejezte az ő esküjét, a lelkész Évához fordult:

– Mondjad te is, keresztyén nő... – és Éva boldogan mondta a lelkész után:

– Én, Dávid Éva, esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök Isten, hogy ezt a férfiút, akinek most Isten színe előtt kezén vagyok, szeretem; szeretetből megyek hozzá Isten törvénye szerint feleségül, hozzá hű leszek: vele megelégszem, vele szentül élek, vele tűrök, vele szenvedek, és őt sem egészségében, sem betegségében, sem boldog, sem boldogtalan állapotában holtomiglan vagy holtáiglan hitetlenül el nem hagyom, hanem teljes életemben hűséges segítőtársa leszek. Isten engem úgy segítjen!

Ezután a lelképásztor megkötöttnek nyilvánította Tóth Ferenc és Dávid Éva frigyét, intelmivel látta el az ifjú párt, majd imádkozott értük. A miatyánkot együtt mondta el a gyülekezet, végezetül a nagytiszteletű úr megáldotta a házasságot.³²

Az esküvőre Kurtág György és Toki Horváth Gyula dísztáviratot küldött az ifjú párnak.

Bogár István az esküvő után összehívta a népi együttes tagjait, és elmondta nekik ötletét: tartsanak teaestet a fiatal házások tiszteletére. Ne teaest legyen, hanem vacsora! – javasolta valaki. Szó szót követett, végül elhatározták: az együttes megrendezi Tóth Ferenc és Dávid Éva lakodalmát!

Lázás tervezgetés kezdődött. Megbeszéltek az asszonyok, ki milyen feladatot vállal: ki süt kalácsot, ki kuglófot, ki süteményt, ki pucolja meg az összeadott tyúkokat, ki gyúrja meg a

csipőttkésztát, ki vállalja a terítést, ki a főszolgálat. Eldöntötték azt is, kiket kérnek meg a lakodalmi vacsora elkészítésére. Ki hordja a férfiak közül az új kultúrház udvarára az asztalokat, a padokat, a két kazánt a bográcsokkal meg a tüzelővel, ki ad bort, ki lesz majd a bormérő... Amikor úgy érezték, mindennek van gazdája, Gergő János elrikkantotta a hívogató vőfény szokásos felszólítását: „*Kést, kanalat hozzatok, hogy éhön ne maradjatok!*”

A máskor több napig tartó készítő tennivalóit fél nap alatt elvégezték.

Gergely János nyomatékul pántlikás vőfélybotjával megütögette a kövezetet: „*Tisztelt vendégsereg, fiatalok, vének! Illő becsülettel egy kis csöndet kérek.*” Miután elhallgatott az addig zibongó násznép (az új kultúrház nagyterme megtelt a viseletbe öltözött néptáncosokkal és családtagjaikkal), a vőfély több versszakon át elmesélte, hogyan keresett, de nem talált magának menyasszonyt. Az egyik csúnya volt, a másik kövér, vagy éppen tíz évvel vénebb volt, mint az öreganyja.

A szakácsasszonyok közben, tenyerüket kenyeresruhával védve, fősorakoztak mögötte a forró húslevessel. Ehhez így igyekezett meghozni a vendégek étvágját:

„*Első tál ételünk a patkány nyerítés,
Ezt fogja követni a kemencenyögés,
Csibeturbékolás, kisborjúfűtyülés,
Végre beérkezik az üres kocsizörgés.*”³³

A főszolgálók az első levesestálat és minden további fogásból az elsőt a vőlegény és a menyasszony elé tették, mellettük (az örömszülőket helyettesítve) a Hencz házaspár ült.

Csorba Géza és zenekara a szokásokhoz híven a színpadon vacsorázott. (Csorba Géza tizennégy éves korában már a budapesti Esplanade Hotel zenekarának segédprimása volt, országjárása után Szekszárdon telepedett le.³⁴ A két világháború között a Kispipa étterem jó hangulatát az ő cigányzenekara garantálta. Jó modora folytán „*a jól szituált emberek is maguk közé fogadták – ahogy a város történeti monográfiája írja –, akik az utcán találkozáva nem restellték üdvözlését elfogadni*”. Később a Vasúti [Bóday], népi nevén a „Gödör” vendéglőben játszott – ma autóbusz-állomás van a helyén. Bandájával gyakran kísérté a saját gyűjtésű dalokat

éneklő sárpilisi tánccsoportot, így került a népi együttes lakodalmába.)

A vőfély a levesben főtt tyúkhúst (tormával és paradicsommártással), a csirkepaprikást (magától értetődően a bort is), a kerek kalácsot és a különböző süteményeket rigmussal köszöntötte.

Mire a vendégek jóllaktak, a szakácsnők is megvacsoráztak, és kezükben fakanállal, fődővel, tepsivel, sodrófával... libasorban, hatalmas ricsajt csapva bevonultak a terembe, és az ugrós lépései közben énekelték, ahogy az Operaház színpadán: „Megvert engem az anyám...”

Ezután – a közönség nagy öröme – néhány férfi eljárt a seprűs táncot.

A tréfák után a vőlegény fölkérte egy csárdásra a menyasszonyt. Egyre több pár követte őket, a Csorba banda pedig húzta rendületlenül, a hangulat egyre emelkedett, éjjél előtt szédítő sebességű körcsárdásban érte el tetőpontját.

Akkor kezdődött a menyecsketánc.

– Értsünk szót! – kiáltotta a vőfély, majd folytatta:

*„Íme, itt áll előttünk az új asszony,
Hogy bekötött fejfel először táncoljon.
Táncoljon hát vele mindönki egy kurtát,
Csak le ne tapossák a cipője orrát!
A táncot én kezdöm, a többi meg ráér.
Húzd rá, cigány, az új házaspárér!”*

A banda rázendített a „Jaj de szép kis menyecske lett ebből a lányból...” kezdetű nótára, Gergely János megforgatta az új asszonyt, és elrikkantotta:

– Eladó az új asszony!

Ezt többször megismételte, közben tányérjába gyűjtötte a násznép pénzadományait. Volt, aki edénnyel, törülközővel, ágyneművel kérte táncra a menyecskét. Amikor a ceremóniamester úgy látta, hogy elfogytak az új asszonnyal táncolni vágyók, földhöz csapta tányérját – ami a fiatal pár sokasodásának kívánságát jelentette –, az új ember megragadta felesége kezét, és kiszaladt vele a teremből, mintegy megszöktette. A násznép tovább mulatott egészen reggelig.

Az ifjú házások a mézesheteket egy másik bácskai menekült házában töltötték, majd önálló albérletbe költöztek. Tóth Ferenc nem akart tovább szolga lenni, inkább kútfúrónak állt. Telt-múlt az idő, közben megszületett a szekszárdi kórház szülészetén Dávid Éva és Tóth Ferenc lánya.

Sétáló József lovas szánnal ment az édesanya és az újszülött elé a vasútállomásra. Röpiült a szán a jegessé koptatott országúton a falu felé, csilingelt a csöngő a ló nyakában.

A zord férfi arcán gyöngéd mosoly suhant át, mikor a bebugyolált csecsemő szemébe nézett. A kis Tóth Éva nevetve visszapillantott rá.

Keresztelőkút

Jegyzetek

1. Sándor István és Zana Albert által vezetett szervezkedések – 1948–1952. ÁBTL 4.1. A-2126/134
2. MNL OL 276. f. 54. cs. 158. ő. e.
3. Kocsis Piroska: *Sztálin 70. születésnapja Magyarországon*. (<https://www.archivnet.hu>)
4. A két világháború között már világhírű szobrászművész 1952-ben a Parlament előtti Kossuth-emlékmű főalakját mintázta meg; 1953-ban pedig a milleniumi emlékmű Rákóczi- és Kossuth-alakját. 1950-ben és 1953-ban kapott Kossuth-díjat. A *Magyar életrajzi lexikon* nem tesz említést a Rákosi Mátýásról készített szoborról. (<https://www.arcanum.hu>)
5. A Párizsból 1948-ban hazatérő művész tehetségét „igénybe veszik” a hatalomra kerülő kommunisták. A Képzőművészeti Főiskola tanára lesz, s ő maga is megalkotja a tőle is elvárt Sztálin- és Rákosi-képeket. Juhász Dósa János: *Pór Bertalan, a „művészi tömegsírba” küldött felvidéki zseni*. ([Ma7.sk/kultura/por-bertalan](https://ma7.sk/kultura/por-bertalan)) (Az életrajzi lexikon helytelenül Bátaszéket tünteti fel születési helyéül. Az valójában Bábaszék, Felvidék.)
6. Nemes János: *Rákosi Mátýás születésnapja*. Láng Kiadó, Bp., 1988. 5. p.
7. Képek a kommunista évekből. In: *Gutai István: Kocsikerék a nyakcsigolyán*. 73. p.
8. Gutai István: *Mozgóképtörödékek*. In: *Aracs, 2020. augusztus 20. – Kocsikerék a nyakcsigolyán*. 10. p.
9. *Kocsikerék a nyakcsigolyán*
10. *Bogár István, a Sárköz embere*. A Wosinsky Mór Múzeum vármegyeházi kiállítóterme, Szekszárd. 2023. május 18. – 2024. február 29. A kiállítás forgatókönyvét és a tablók szövegét Csapai János néprajzos muzeológus írta.
11. Bogár István: *20 év dallal, tánccal. A sárpilisi népi együttes története*. 10. p.
12. www.nepmuveszetmesterei.hu
13. Nemes János idézett könyve
14. *Rákosi Mátýás köszöntése az Operaházban 60. születésnapja alkalmából*. Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, 1952. március. Magyar Filmhíradó 11. (www.filmhiradokonline.hu)
15. Nemes János: i. m. 11. p.
16. A már idézett filmhíradó
17. *Szabad Nép*, 1952. március 9.
18. Református lelkész, magyar–latin–görög szakos tanár. A II. világháborúban főhadnagyi rangban tábori lelkész, a szovjet hadifogságban elvégzi az antifasiszta iskolát, hazatérése után csatlakozik a kommunista párthoz. A debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány Honvédelmi Minisztériumában osztályvezető, 1951–1954-ig a népművelési miniszter első helyettese, később a Hazafias Népfront főtitkára, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója. 1956-ban őt is letartóztatják, majd Snagovban raboskodik. A Nagy Imre-perben 8 év börtönre ítélik, de tüdőbetegsége miatt 1960-ban egyéni kegyelemben részesül. 1963-tól a Budapesti 2. Számú Állami Levéltárban dolgozik. Nagy Imre veje. (<https://www.arcanum.com>)
19. Nemes János: i. m. 42. p.
20. Balázs Kovács Sándor: *Fejezetek Sárpilis történetéből*. Séd Nyomda Kft., Szekszárd, 2006
21. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1963
22. Nemes J., 45. p.
23. *Tolnai Napló*, 1952. 04. 25.
24. *Tolnai Napló*, 1952. 04. 16.
25. Sándor István és Zana Albert által vezetett szervezkedések – 1948–1952. ÁBTL 4.1. A-2126/134
26. Balázs Kovács Sándor: *Bölcsőtől a sárig*. Sárpilis Község Önkormányzata, 2001, 188. p.
27. Balázs Kovács Sándor – Gutai István: *Bánátból bánatba*. Babits Kiadó, Szekszárd, 2014, 54. p.
28. Ybl Miklós tervei alapján épült fel Újpesten a Clarisseum épületegyüttes, amelyet 1924-ben a szaléziánus Don Bosco szerzetesek vettek birtokba. Ott tevékenykedett Boldog Sándor István, aki a rend feloszlatása után illegálisan folytatta hitoktatói-nevelői munkáját, amelyben ÁVH-ban szolgáló fiatalok is részt vettek. (<https://ujpestmedia.hu/ujpest-es-rakospalota-kozos-kincse-a-clarisseum>)
29. ÁBTL 4.1. A-2126/134
30. ÁBTL 3.1.9. V-103455/43
31. ÁBTL 4.1. A-2126/134
32. *Ágenda*. Szerk.: Dr. Ravasz László, Budai Gergely. Magyar Református Egyház, Bp., 1927
33. Balázs Kovács Sándor: *Bölcsőtől a sárig...*
34. *Tolna Megyei Népújság*, 1966. jan., 4–5. p.